

ચંદ્રકાન્ત શેઠ

(જન્મ : 3-2-1938)

ચંદ્રકાન્ત ત્રિકમલાલ શેઠ ખેડા જિલ્લાના ઠાસરા ગામના વતની છે. ઉત્તમ અધ્યાપક તરીકે નિવૃત્ત થયા પછી ગુજરાતી વિશ્વકોશમાં, બાળવિશ્વકોશમાં સહસંપાદક તરીકે કાર્ય કરે છે. તેઓ મુખ્યત્વે કવિ, વિવેચક અને નિબંધકાર છે. ‘પવન રૂપેરી’, ‘ઊઘડતી દીવાલો’, ‘પડઘાની પેલે પાર’, ‘એક ટહુકો પંડમાં’, ‘ગગન ખોલતી બારી’, ‘શગે એક ઝળહળીએ’ ‘જળ, વાદળ ને વીજ’ તેમના કાવ્યસંગ્રહો છે. ‘ચાંદલિયાની ગાડી’, ‘હું તો ચાલું મારી જેમ’, અને ‘ઘોડે ચડીને આવું છું’, એ તેમના બાળગીતોના સંગ્રહો છે. ‘નંદ સામવેદી’ તેમનો લલિત નિબંધોનો સંગ્રહ છે. ‘ધૂળમાંની પગલીઓ’ સ્મરણકથા છે. તેઓ રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક તથા સાહિત્ય અકાદમી દિલ્હીના એવોર્ડથી સન્માનિત થયેલા છે.

માની મમતાથી ઉપર આ સૃષ્ટિમાં બીજું કશું નથી એ ભાવ આ કાવ્યના કેન્દ્રમાં છે. આ સૃષ્ટિના દુન્યવી રૂપો અને જુદાં જુદાં તત્વો સાથે માના વાત્સલ્યથી જુદી-જુદી સ્થિતિઓનું અહીં નિરૂપણ થયું છે. જીવનમાં બીજું બધું મળશે પણ માની ગોદથી વિશેષ મૂલ્યવાન બીજું કશું નથી. માના સમગ્ર વ્યક્તિત્વમાંથી માત્ર ને માત્ર પ્રેમ-વાત્સલ્ય અને કરુણા જ દ્રવતી હોય છે. એ આકર્ષક લય-પ્રાસ દ્વારા આ કાવ્યમાં પ્રગટ થયું છે. તુલના દ્વારા માતા માટેનાં ભાવચિત્રો ખૂબ જ સુંદર રીતે ઘૂંટાયાં છે.

છત મળશે ને છત્તર મળશે,
ગોદ માતની ક્યાં ?
શયનખંડ ને શય્યા મળશે,
સોડ માતની ક્યાં ?
રસ્તા મળશે, રાહી મળશે,
રાહત માની ક્યાં ?
ચાંદ, સૂરજ ને તારા મળશે,
આંખો માની ક્યાં ?
પલ્લવ ને પુષ્પો તો મળશે,
પાલવ માનો ક્યાં ?
સૂર, તાલ ને સંગીત મળશે,
ટહુકો માનો ક્યાં ?
હાજર હાથ હજાર હોય, પણ
છાતી માની ક્યાં ?
બારે ઊમટે મેહ, હેતની
હેલી માની ક્યાં ?
ભર્યા ઉનાળે પરબ સરીખી
છાયા માની ક્યાં ?
ભર્યા શિયાળે હૂંફ આપતી
માયા માની ક્યાં ?

('પરિવાર કાવ્યો'માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

સમાનાર્થી / શબ્દાર્થ

ગોદ ખોળો, અહીં માતાનો ખોળો; શય્યા પથારી; સોડ પાસું, પડખું; રાહી મુસાફર, વટેમાર્ગુ; પલ્લવ પાંદડું; પરબ રસ્તામાં મુસાફરને પાણી પાવાની જગ્યા; રાહત અહીં હૂંફ; મેહ વરસાદ

વિરુદ્ધાર્થી

હાજર ગેરહાજર; હેત ધિક્કાર

સ્વાધ્યાય

1. પ્રશ્નની નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરાની (✓) નિશાની કરો :

(1) માતાના ટહુકા પાસે કોની વિસાત નથી ?

(A) સૂર

(B) તાલ

(C) સંગીત

(D) ઉપરના ત્રણેયની

(2) ‘હાજર હાથ હજાર હોય’ વાક્યનો અર્થ...

(A) કોઈ મદદ કરવા આવતું નથી

(B) એક હજાર હાથની વાત છે.

(C) માતાની મમતા દેખાતી નથી

(D) બધા જ મદદ કરવા તૈયાર હોય

(3) માતાની છાયાને કવિ કોની સાથે સરખાવે છે ?

(A) સૂર, તાલ ને સંગીત સાથે

(B) ઉનાળાના તડકા સાથે

(C) ભર્યા ઉનાળાની પરબ સાથે

(D) શિયાળાની ઠંડી સાથે

(4) કવિને શિયાળામાં હૂંફ કેવી રીતે મળે છે ?

(A) તાપશું કરીને

(B) માતાની લાગણીથી

(C) શય્યામાં સૂવાથી

(D) કડકડતી ઠંડીથી

2. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યોમાં ઉત્તર લખો :

(1) માતાની આંખોથી કવિ શું પ્રાપ્ત કરે છે ?

(2) માતાના હેતની હેલીને કવિ કઈ રીતે સમજાવે છે ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના સાત-આઠ લીટીમાં ઉત્તર લખો :

(1) ‘ગોદ માતની ક્યાં ? કાવ્યમાં કવિને કઈ કઈ બાબતોમાં અધૂરપ અનુભવાય છે ? શા માટે ?

(2) કવિને માતા પાસેથી શું-શું મળે છે ?

4. નીચેની કાવ્યપંક્તિ સમજાવો :

‘હાજર હાથ હજાર હોય, પણ

છાતી માની ક્યાં ?’

વિદ્યાર્થી-પ્રવૃત્તિ

- તમારાં મમ્મી વિશે 15-20 વાક્યોમાં એક નિબંધ લખો.
- મા વિશેનાં અન્ય કાવ્યો મેળવી વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરો.
- વિવિધ વસ્તુઓની યાદી તૈયાર કરો અને તપાસો કે માના સ્નેહના બદલામાં એ વસ્તુઓ પૂરતી થાય ?

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

- ‘ભર્યા ઉનાળે પરબ સરીખી છાયા માની ક્યાં ?’

માતૃમહિમા ગાતા આ કાવ્યમાં કવિએ ઉપમા અલંકારથી આખો ભાવપ્રગટ કર્યો છે, તો ‘હેતની હેલી’, જેવા શબ્દોથી રૂપક પણ વણાયો છે. અલંકારો દ્વારા ભાવની અભિવ્યક્તિ કેવી સુંદર રીતે થાય છે તે સમજો.

- માના જેવી ગોદ ક્યાં ? એના જેવી સોડ ક્યાં ? રાહત ક્યાં ? જેવા પ્રશ્નો કવિ દરેક પંક્તિમાં પૂછે છે. પ્રશ્નો લયબદ્ધ રીતે છેવટ સુધી ચાલે છે છતાં પ્રશ્નોમાં વાત ઉદ્ગારની છે અને પ્રશ્નોમાં જ ઉત્તરો વણી લેવાયા છે. આ અનોખી શૈલીની વિશેષતા સમજો.

શિક્ષકની ભૂમિકા

માતાની ગોદ એટલે કોઈ પણ વયના સંતાનનું સ્વર્ગ, તેનું સર્વસ્વ. માતાની કે માતાના પ્રેમની સરખામણી કોઈ સાથે ના થઈ શકે. માતાની ગોદ, સોડ, આંખો, પાલવ, ટહુકો, છાતી, છાયા, માયા વગેરે માટે કવિએ કરેલી સરખામણી દ્વારા થયેલો માતૃમહિમા સ્પષ્ટ બને તેમ સમજણ આપવી.

માતાના મહત્ત્વ વિશે દરેક ભાષામાં અનેક ઉક્તિઓ, પંક્તિઓ અને અવતરણો વિશ્વપ્રસિદ્ધ છે. ગુજરાતીમાં માતા વિશે આ જાણીતા પ્રયોગો / ઉક્તિઓ / પંક્તિઓ ઉદાહરણ સાથે સમજાવવી :

- ‘મા તે મા, બીજા વગડાના વા’
- ‘ગોળ વિના મોળો કંસાર,
મા વિના સૂનો સંસાર.’
- ‘જનનીની જોડ સખી નહિ જડે રે લોલ...’

વગેરે દ્વારા માતૃપ્રેમનું મહત્ત્વ અને મહિમા વિદ્યાર્થીઓમાં દૃઢ થાય તે રીતે કાવ્ય શીખવવું.

